

JOUKKOTIEDOTUKSEN SOSIOLOGIAN LÄHTÖKOHTIA¹

Jyrki Jyrkiäinen

I LÄHTÖKOHTA

Alustukseni perusargumentti on, että joukkotiedotuksen sosiologinen tutkimus tulisi nähdä osana yhteiskunnallisen ja kulttuurisen uusintamisen yleistä tutkimusta. Kehittyneiden kapitalististen maiden kohdalla tämä tarkoittaa, että joukkotiedotuksen sosiologia tulisi 'johdattaa' ja sen tulisi antaa aineksia yhteiskunnallisen luokka- ja kerrostumajon luonnetta ja pysyvyyttä koskevalle tieteelliselle keskustelulle. Yhtenä keskeisenä kysymyksenä olisi tällöin sen selittäminen, miten näissä maissa vallitsevat suuret luokka- ja tuloerot esitetään kulttuurituotannossa luonnollisina ja välttämättöminä sekä miten ne vastaanotetaan ja ymmärretään niiden keskuudessa, jotka vähiten hyötyvät näistä eroista. Joukkotiedotuksen sosiologia tulisi näin ollen sisällyttää luokkasuhteisiin ja legitimaatioon kohdistuvaan tutkimukseen. Konkreettisen analyysin olisi otettava huomioon ne yhteiskunnalliset ja taloudelliset suhteet, jotka strukturoivat sekä kulttuurillisen tuotannon että sen vastaanoton yleisiä prosesseja.

Ensi silmäykseltä tämä näyttää yksinkertaiselta lähtökohdalta. Yhtäältä on olemassa runsaasti tutkimustietoa siitä, että luokkaerot ovat edelleen kapitalististen yhteiskuntien keskeinen rakenteellinen akseli. Toisaalta tiedämme, että suurin osa ihmisistä näissä yhteis-

kunnissa saa surimman osan yhteiskunnan rakennetta koskevasta tiedosta joukkotiedotusvälineistä (2). Lisäksi tämän ratkaisevan yhteiskunnallista "kuvaa" koskevan tietovirran valvonta on yleensä keskittynyt niiden yhteiskuntaryhmien käsiin, jotka sijoittuvat luokkarakenteen yläpäähän. Tällaisessa tilanteessa joukkotiedotusvälineiden ja luokkarakenteen väliset suhteet muodostuvat keskeiseksi tutkimuskohteeksi.

Empiiriset tutkimukset ovat antaneet runsaasti tietoa joukkotiedotusvälineiden rakenteesta, toimintatavoista ja vaikutuksista. Silti meiltä puuttuu kattava analyysi siitä, millä tavoin joukkotiedotuksen eri lohkot ja tasot ovat suhteessa toisiinsa ja ympäröivän sosiaalisen rakenteen keskeisiin ulottuvuuksiin. Yksi suosituimmista ehdotuksista tutkimusalueen nykyisen pirstoutuneisuuden ylittämiseksi ja 'kokonaisvaltaisemman' lähestymistavan kehittämiseksi perustuu ns. kommunikaation yleisen teorian kehittämiseen, jolloin joukkotiedotusvälineiden ja yhteiskunnan välityksiä pyritään lähestymään "yhteiskunnallisen kommunikaation" -käsitteen kautta (3). Tällainen joukkotiedotuksen sosiologinen tutkimus pyrkii selvittämään sitä, miten kommunikaation muodot ja kulttuurin ilmentyminen yleensä määräytyvät yhteiskunnallisten suhteiden rakenteesta.

Joillekin tutkijoille joukkotiedotusvälineiden rakenteiden ja toi-

¹ Alustus Moskovan valtionyliopiston journalistiikan tiedekunnan ja Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen seminaarissa Moskovassa 4.1.1979.

mintojen adekvaatti sosiologinen analyysi tarkoittaa niiden paikantamista "totaalisessa yhteiskunnallisessa kontekstissa" etsimällä niiden yhteydet sosiaalisten instituutioiden kaikilla tasoilla aina perheestä talouteen asti (4). Tämän lähestymistavan perustana on käsitys yhteiskunnan rakenteesta sarjana erillisiä, toisiinsa kuitenkin yhteydessä olevia institutionaalisia alueita, joista kuitenkin mikään alue ei ole välttämättä ensisijainen johonkin toiseen nähden. Tällöin yhteiskunnan luokkajärjestelmä ei ilmene yhteiskuntarakenteen perustavana akselina, vaan yhtenä ulottuvuutena monien muiden joukossa, jolloin päädytään tiettyssä mielessä pluralistiseen yhteiskuntamalliin.

Joukkotiedotuksen ja yhteiskuntaluokkien välisiä suhteita on systemaattisesti kehitetty marxilaisen yhteiskuntatutkimuksen piirissä, vaikka mitään "valmista" marxilaista joukkotiedotuksen teoriaa (5) - eikä myöskään yhtenäistä käsitystä joukkotiedotustutkimuksen kohteesta ja tehtävästä - ei ole vielä kirjallisuudessa esitetty. Seuraavaksi käsittelemme eräitä marxilaisen kulttuuritutkimuksen lähtökohtia, joilla on nähdäkseen relevanssia joukkotiedotuksen sosiologian kannalta siten kuin se alussa ymmärrettiin.

II MARXILAINEN KULTTUURIN TUTKIMUS

British Museumin kirjastossa harjoittamansa intensiivisen tutkimusjakson jälkeen keväällä 1851 Karl Marx laskelmoi päättävänsä kolmiosaisen taloustieteellisen teoksensa jo samana vuonna. Laskelma osoittautui kuitenkin alimittaiseksi ja työskentely poliittisen taloustieteen parissa kulutti edelleen suurimman osan hänen älyllisestä kapasiteetistaan ja tutkimus oli vielä päättämättä hänen kuollessaan 32 vuotta myöhem-

min. Seurauksena siitä, että Marxin tutkimuksissa oli etusijalla taloudellinen oppi, hänen tutkimuksensa muut aspektit jäivät hajanaisiksi ja kehittymättömiksi, kuten juuri esim. kulttuurin analyysi.

Kauttaaltaan Marxin tuotannosta on kuitenkin siellä täällä löydettävissä sarja ohjelmallisia luonnoksia, joissa hän määrittelee kulttuuritutkimuksen avainalueet ja laatii sille yleisen lähestymistavan. Näistä luonnoksista on ehkä parhaiten tunnettu eräs "Saksalaisen ideologian" lause vuodelta 1845, jonka Marx kirjoitti Friedrich Engelsin kanssa ollessaan kolmannen vuosikymmenensä loppupuolella:

"Luokka, jolla on käytössään aineellisen tuotannon välineet, määrää samalla henkisen tuotannon välineistä, niin että henkisen tuotannon välineitä omistamattomien ajatukset ovat yleensä tuon luokan alaisia. ... koska he siis luokkana hallitsevat ja määräävät annetun historiallisen kauden koko laajuudessaan, on itsestään selvää, että he ... sääntelevät aikansa ajatusten tuotantoa ja jakoa, joten heidän ajatuksensa ovat siis aikakauden hallitsevia ajatuksia" (6).

Tämä kappale esittää kolme tärkeää asiaintilaa: (1) "ajatusten tuotannon ja jaon" valvonta on keskittynyt tuotantovälineiden kapitalististen omistajien käsiin, (2) tämän valvonnan seurauksena heidän näkemyksensä ja maailmankuvansa saavuttavat välttämättä laajan julkisuuden ja tulevat hallitseviksi alistettujen ryhmien ajattelulle ja (3) tällä ideologisella vallalla on ratkaiseva merkitys luokkaerojen ylläpitämisessä.

Nämä Marxin ja Engelsin luonnehtimat asiaintilat ja ajatussällöt herättävät puolestaan joukon keskeisiä kysymyksiä empiirisen tutkimuksen ratkaistavaksi:

- minkälainen on joukkotiedotusyrityksen ja omistavan luokan välinen suhde?
- mikä suhde on omistuksella ja valvonnalla eri joukkotiedotusteollisuuden lohkojen ja -yri-tysten sisällä?
- minkä prosessien avulla hallitseva ideologia muunnetaan kulttuurituotteiksi?
- minkälainen on se vastaanoton dynamiikka, jolla alistettujen ryhmien jäsenet omaksuvat hallitsevat ajatukset omikseen?

Kun Marxin tieteellisen tutkimustyön tärkeimmäksi kohteeksi 1850-60-luvulla tuli poliittinen taloustiede, niin kulttuurin kysymykset pyrkivät häipymään taka-alalle. Vaikka hän ei kuitenkaan tarttunut niihin enää erityisesti, hän palasi silti säännöllisesti talouden ja kulttuurin välisiin yleisiin suhteisiin laajentaen ja tarkentaen aikaisempia muotoilujaan. Tämä tapahtui sopu-soinnussa hänen kapitalistista järjestelmää koskevan kehittyvän analyysinsä kanssa. Yksi tärkeimmistä jatkokehittelyistä tapahtui teoksen "Kansantaloustieteen arvostelua" alkusanoissa (1859):

"Elämänsä yhteiskunnallisessa tuotannossa ihmiset ovat tiettyjen välttämättömien, heidän tahdostaan riippumattomien suhteiden, tuotantosuhteiden alaisia... Näiden tuotantosuhteiden kokonaisuus muodostaa yhteiskunnan taloudellisen rakenteen, sen reaaliperustan, jolle kohoaa oikeudellinen ja poliittinen yllärakenne, ja tätä päälysrakenetta vastaavat tietyt yhteiskunnallisen tietoisuuden muodot. Aineellisen elämän tuotantotapa on määräävä yhteiskunnalliselle, poliittiselle ja henkiselle elämänprosessille yleensäkin" (7).

Tässä katkelmassa Marx korostaa jo "Saksalaisessa ideologiassa" luon-

nosteltua tosiasiaa: tuotannon ja jaon luokkavalvonnan kokonaisjärjestelmä on uppoutunut kapitalistista taloutta tukeviin perustaviin liikevoimiin ja ne määräävät tätä kontrollijärjestelmää. Tästä seuraa että kulttuurituotannon adekvaatti tutkimus tarvitsee analyysin paitsi valvonnan luokkaperustasta niin myös analyysin siitä yleisestä taloudellisesta kontekstista, missä tätä valvontaa harjoitetaan.

Huolimatta siitä, että taloudellisen perustan ja kulttuurillisen päälysrakenteen suhteet jäävät kehittymättömiksi Marxin omissa töissä (tai ehkä sen takia), ne ovat jälkeinpäin herättäneet monien tutkijoiden kiinnostusta. Kuitenkin suuri osa tästä tutkimuksesta on lähtenyt poikkeamaan ja vieläpä muuttamaan Marxin suosittellemaa lähestymistapaa. Sen sijaan, että olisi lähdetty taloudellisten suhteiden konkreettisesta analyysistä ja niiden tapojen tutkimuksesta, miten ne strukturoivat kulttuurituotteiden muotoa ja sisältöä ja tämän jälkeen on ikäänkuin työskennelty taaksepäin näiden taloudellisen perustan kuvaamiseksi. Tyyppillinen lopputulos on tällöin hyvinkin yksityiskohtainen kulttuurituotteiden rakenneselvitys, joka on kuitenkin epäsuhdassa tai epätasapainossa näitä tuotteita ja niiden tuotantoa muovaavien taloudellisten suhteiden - usein kaavamaisen - selityksen kanssa.

Marxilaisen lähestymistavan lupaus kulttuurin ja kommunikaation sosiologiselle tutkimukselle on juuri siinä, että se keskittyy talouden ja henkisen tuotannon välisiin monimutkaisiin yhteyksiin, perustan ja päälysrakenteen välityksiin. Heti kun näiden yhteyksien merkitystä aliarvioidaan tai niitä ei tutkimuksessa kehitetä eteenpäin, marxismin teoreettista voimasta häviää suuri osa, kuten monet sen vastustajista ovat liiankin hyvin käsittäneet. Esim. Daniel Bell toteaa viimeisim-

mässä, kehittyneiden kapitalististen maiden kulttuuria käsittelevässä teoksessaan, että Marxin väite omistus- ja taloudellisten suhteiden keskeytyksestä on vanhentunut ja nykyään on "paljon hydyllisempää ajatella nykyajan yhteiskuntaa kolmena erillään olevana maailmana", taloudellisesti, poliittisesti ja kulttuurillisesti, "joista jokainen on alisteinen eri periaatteelle." (8)

Edellä esitetyistä lähtökohdista pyrin seuraavaksi ottamaan joitakin askeleita näiden yhteyksien löytämiseksi. Keskeisiä kysymyksiä ovat näin ollen omistuksen, kontrollin ja tuotannon yhteydet.

III TIEDOTUSTEOLLISUUDEN KEHITYSTENDENSSIT

Sadan viime vuoden aikana kehittyneiden kapitalististen maiden taloudellisessa rakenteessa on yhtenä perusmuutoksena nähty tuotantovälineiden omistuspohjan jatkuva kavantuminen ja niiden kasvava keskittyminen harvojen suuryhtiöiden käsiin. Tämä muutos on tapahtunut eri maissa eri vaiheiden kautta.

Vaikka keskittyneisyysasteessa tiedotusteollisuuden eri lohkoilla on vaihtelua, niin kaikilla sektoreilla vallitsee huomattavan korkea keskittyneisyyden aste verrattuna koko teollisuuden keskimääräislukuihin. Keskittyneisyyden kasvusta ja monopolien muodostumisesta onkin tullut alan kirjallisuudessa pysyvä ja hallitseva aihe toisen maailmansodan jälkeen. Tutkimus on kuitenkin usein keskittynyt jonkin erityisen lohkon analyysiin (esim. lehdistöä ja tietotoimistoja koskevat komiteatyöt Englannissa ja Suomessa) ja näin eri lohkojen suhteet ovat jääneet vähälle huomiolle eri maiden tilanetta koskevilla analyyseillä. Tiedotusteollisuuden eri lohkojen keskinäiset yhteydet ovat viimeisen vuosikymmenen aikana selvästi lisää-

tyneet keskittymisen seurauksena. Tämän tuotannonalan rakenteessa on tapahtunut perusmuutos pois sellaisesta tilanteesta, että kullakin lohkolla olisi muutama harva monopoli. Kysymys ei ole pelkästään siitä, että "kourallinen" yhtiöitä hallitsee kullakin sektorilla, vaan että suurimmat yhtiöt pitävät hallussaan enenevästi johtavia, asemia useilla sektoreilla samanaikaisesti. Näiden muutosten kompleksisuuden aste riippuu eri maiden joukkotiedotusvälineiden kehityksistä, lainsäädännöstä (osakeyhtiö- ja yleisradioyhtiöt ym.), kansainvälisestä markkinatilanteesta jne.

Tämä tiedotusteollisuuden kehitystrendi on osa yleistä tendenssiä siihen suuntaan, että taloudellisesti johtavat yhtiöt saavuttavat suuremman osuuden kokonaistuotantovälineistä. Tämä liike on nopeasti kiihtynyt 20 viime vuoden aikana.

Tämän muutoksen ytimenä on pyrkimys sijoitusten hajottamiseen eri kohteisiin tappiovaaran vähentämiseksi eli diversifikaatio. Silloin kun sijoitusten hajottaminen merkitsee siirtymistä sellaisille tuotantaloille, jotka ovat vain vähän tai ei ollenkaan yhteydessä yrityksen alkuperäisiin intresseihin (esim. levy-yhtiö hankkii ravintolaketjun), kutsutaan lopputuloksena syntyvää ketjumaista yritysten yhteenliittymää konglomeraatiksi eli monialayhtymäksi. Diversifikaatio tarjoaa yhden strategian voittojen ylläpitämiseksi tai ainakin niiden vähenemisen hidastamiseksi, mikäli tuotavuudessa esiintyy kriisejä. Ei olekaan sattuma, että sijoitusten hajottaminen on ilmaantunut samanaikaisesti eräillä lohkoilla 1960-luvulta lähtien tapahtuneen yritysvoittojen kiristymisen kanssa. Diversifikaatio on erityisen houkutteleva keino silloin, kun pienentynyt kysyntä on asettanut rajoja laajentumiselle määrättyjen markkinoiden puitteissa.

"Multi-media" -konglomeraattien syntyminen on erotettavissa kautta koko kehittyneen kapitalistisen järjestelmän. Pisimmälle se on kehittynyt USA:ssa, missä suhteellisen ankarat antitrustilait ovat kiihdyttäneet sijoitusten hajoittamista estämällä laajentumismahdollisuudet yksittäisten markkinoiden puitteisissa. Esim. RCA (Radio Corporation of America) on nykyisin USA:n 39. suurin yhtiö käsittäen mm. yhden suurimmista tv-netwerkeista, NBC:n, huomattavan markkinaosuuden äänilevyteollisuudesta, suuren Random House -kirjakustantamoryhmän, vakavaraisia tytäryhtiöitä kotitalouksien ja teollisuuden elektroniikkateollisuudessa sekä osakkeita kulutustavarteollisuudessa ja palvelualalla ei-estuotteista aina autonvuokraukseen.

Vaikka keskittymistä on käsitelty alan kirjallisuudessa huomattavasti enemmän kuin sijoitusten hajauttamista, on jälkimmäinen kehitystendenssi seurauksiltaan paljon kauaskantoisempi. Konglomeraatit lisäävät suur-yhtiöiden omistuksessa olevien joukkotiedotusvälineiden määrää, toiminta-aluetta ja intensiteettiä ja näin ne laajentavat potentiaalista sääntelymahdollisuuttaan "aikansa ajatusten tuotantoon ja jakoon". Miten pitkälle todellisessa käytännössä tämä sääntelymahdollisuus menee, kuinka tarkasti ja kenen etujen mukaan se viime kädessä toimii jne. ovat empiirisen tutkimuksen kysymyksiä. Näihin kysymyksiin vastaaminen edellyttää suurten yhtiöiden rakenteen ja toiminnan tutkimista, yhtiöiden omistus- ja valvontarakenteen analyysia. Näiden seikkojen tutkimiseen liittyy runsaasti käsitteellistämisen ongelmia.

IV OMISTUS- JA VALVONTASUHTEET

Kuten edellä todettiin, Marxin lähtökohtana oli, että tuotantoväli-

neiden omistajat sääntelevät myös taloudellisten resurssien jakoa ja lopputuotteena syntyvän lisäarvon käyttöä. Marxilla yksityisomistus, taloudellinen valvonta ja luokkavalta olivat kiinteästi toisiinsa kietoutuneita. Nimenomaan näiden tekijöiden keskinäissuhteeseen, omistuksen ja valvonnan suhteeseen erityisesti, alettiin heti Marxin kuoleman jälkeen esittää erilaisia romutusyrityksiä. Marxin luokka-analyysi pyrittiin korvaamaan kerrostuneisuusteorioiden pluralistisemmilla käsitteillä.

Ehkä tunnetuin näistä vastaväitteistä oli (ja on) ns. managerismin teesi: nykyajan yrityksessä valta on kasvavassa määrin erotettu omistuksesta. Tätä teesiä ovat kehittäneet monet tunnetut porvarilliset ja yhteiskuntatieteilijät, kuten Kenneth Galbraith, Talcott Parsons ja Ralf Dahrendorf. Vaikka meiltä puuttuu kattava kuvaus tiedotusteollisuuden omistuksen rakenteesta ja sen suhteesta valvonnan eri tasoihin, niin tutkimusaineisto ei suinkaan tue omistuksen ja valvonnan erottumisen teesiä.

Ensinnäkin on olemassa runsaasti näyttöä, että omistajayrittäjien aika-kausi ei ole ohi. Johtavissa multi-mediakonglomeraateissa perustajaperhe ja sen jälkeläiset pitävät hallussaan merkittävää ja usein hallitsevaa osakemäärää. Myös ratkaisevat toimeenpanevat ja muuten tärkeät liikkeenjohdolliset asemat ovat näiden hallussa, mikä antaa niille merkittävää määräysvaltaa yritysten yleisen rahoituspolitiikan muotoilussa sekä myös toimeenpanovaltaa sen päivittäisessä toteuttamisessa.

Toinen managerismin teesiä vastaan suuntautuva tosiasia on ns. institutionaalisen osakkeenomistuksen lisääntyminen. Parin viime vuosikymmenen aikana on tapahtunut yhtiöiden osakkeenomistuksessa ratkaiseva muutos yksittäisiltä henkilöiltä ensiksi rahalaistosten käsiin ja toiseksi teol-

lisuus pääoman käsiin. Suurten yhtiöiden osakkeenomistus on jatkuvasti keskittynyt hallitsevien rahalaitosten ja muiden suurten yhtiöiden käsiin. Uuteen tekniikkaan vaadittavien investointien takia esim. pankkien rooli suhteessa sanomakehtikustantamoihin olisi eräs keskeinen tutkimuksen kohde.

Verrattuna useimpien yksityisten osakkeenomistajien suhteellisen yleiseen passiivisuuteen institutionaaliset omistajat pyrkivät todennäköisesti harjoittamaan paljon aktiivisempaa roolia niissä yhtiöissä, joissa niillä on etuja valvottavanaan. Toisaalta on huomattava, että kun yhtiöt ovat sijoituksiaan hajoittamalla hankineet osakkeita muilta aloilta, ne ovat pystyneet lisäämään tuotteidensa lajirunsautta ilman, että niiden täytyisi tehdä huomattavia taloudellisia investointeja, mitkä liittyvät uuden omaisuuden hankintaan.

Voidaan siis sanoa, että sijoitusten kannalta strategisella tasolla määräysvalta ei suinkaan ole erottunut omistuksesta, kuten useat Marxin kriitikot ovat väittäneet. Niillä, jotka omistavat tuotantovälineet, on edelleen ratkaiseva määräysvalta tuotannon ja jakelun avainprosesseihin. Tässä mielessä Marxin analyysi ei ole niin epärelevantti ja vanhentunut, kuin on haluttu väittää. Tietysti tarvitsemme vielä paljon yksityiskohtaista tutkimusta ennen kuin meillä on riittävä käsitys joukkotiedotusteollisuuden rakenteesta ja toiminnasta kehittyneissä kapitalistisissa maissa. "Saksalaisessa ideologiassa" esitetty asiointilan määrittäminen esittää edelleen relevantteja tutkimusongelmia ja tarjoaa tärkeän "yleisvalaistuksen", jonka puitteissa voidaan lähteä etsimään vastauksia.

Edellä on pyritty osoittamaan taloudellisen valvonnan keskeinen asema joukkotiedotuksen sosiologisessa analyysissä. Lopuksi käsittelen ly-

hyesti joitakin taloudellisista tekijöistä kulttuurituotannolle aiheuttavia seurauksia, joita pitäisi tutkia.

V TALOUDELLISET SUHTEET JA KULTTUURITUOTTEIDEN SISÄLTÖ

Jotta pystyisimme selittämään kulttuurituotteiden sisällön vaihtelun rajat - niiden näennäinen moninaisuus ja yhteiskunnallisesti välttämätön määräytyneisyys - meidän on sijoitettava kulttuurituotteet niiden aineellisten etujen yhteyteen, jotka ympäröivät niiden tuotantoa, jakelua ja vastaanottoa. Taloudellisten suhteiden, etujen, rakenteiden jne. tutkimus on tällöin ensisijaista verrattuna itse kulttuurituotannon lopputuotteiden (viihde, uutiset yms.) sisällön analyysiin.

Meiltä puuttuu täydellinen ja yksityiskohtainen kartoitus niistä tavoista, joilla luokkajakko ja luokkaerot esitetään ja selitetään tämän hetken joukkotiedotusvälineissä. Horst Holzer on eittänyt, että porvarilliset joukkotiedotusvälineet korostavat ihmisen yhtäläistä asemaa kuluttajina ja heidän nimellistä pääsyään vapaa-ajan tuotteisiin ja tavoiteltaviksi tehtyihin elämäntapoihin, jolloin tällainen "yhteiskuntakuva" toimii korvikkeena niille jatkuville eriarvoisuustiloille, joita pääosin työväestöön ja alempiin toimihenkilöryhmiin kuuluvan vastaanottajajoukon piirissä syntyy työolosuhteissa, elinmahdollisuuksissa, koulutusmahdollisuuksissa ja ylipäänsä hyvinvoinnin jakautumisessa (9). Tällaiset otaksumat, joita esim. Holzer on todentanut Saksan liittotasavallan tiedotustuotannon osalta, muodostavat hedelmällisiä lähtökohtia sen analysoimiseksi, miten taloudelliset "voimat" tosiasiasa tällaisen kuvan muokkaavat ja tuottavat.

Taloudellisten tekijöiden perimmäinen logiikka on aiheuttanut lähinnä kaksi seurausta joukkotiedotustuotannon kokonaisuudelle: (1) ensinnäkin keskittyminen ja sijoitusten hajoitaminen muille tuotantoalueille ovat edetessään aiheuttaneet sen, että kulakin joukkotiedotuslohkolla on pysynyt hengissä yhä vähemmän "äänitorvia". (2) Toinen yleinen seuraus on ollut se, että niiden joukkotiesotusyritysten ja -ryhmien asema on vahvistunut, jotka on jo perustettu tiedotusvälineiden pääasiallisille markkinoille, ja sellaiset ryhmät ovat tulleet poissuljetuiksi, joilta puuttuu peruspääomaa markkinoille pääsyä varten. Näin ollen ne "äänitorvet", jotka ovat pysyneet hengissä, kuuluvat myös pääosaltaan niihin, jotka todennäköisesti vähiten arvostelevat olemassaolevaa hyvinvoinnin jakautumista.

Voidaan myös sanoa, että jonkin joukkotiedotusvälineen kohdalla huonontunut taloudellinen tilanne (pienentynyt markkinaosuus, vähentynyt mainoskanta) tekee sen ilmeisesti myötämielisemmäksi taloudelliselle ympäristölleen, mikä vahvistaa viimeeksi mainittua kehitystendenssiä. Työväenluokan lehdistön kohdalla kehittyneissä kapitalistisissa maissa tilanne on yleisesti se, että siltä puuttuu peruspääomaa kyetäkseen laajentumaan valtalehdistön rinnalle ja näin se joutuu toimimaan ensisijassa sitoutuneiden näkemysten yhteenkokoajana.

Kaupalliset joukkotiedotusvälineet ovat pakotettuja yleisön ja voiton maksimointiin. Tämä merkitsee, että sanomien tuotantovaiheessa on pyrittävä minimoimaan kaikki riskitekijät siten, että keskitytään tuttuihin asioihin ja sellaisiin formulointeihin, jotka ovat mahdollisimman samankaltaisia (näennäisessä moninaisuudessaan) jo koeteltujen ja tutkittujen

kanssa. Tämä merkitsee, että journalistinen innovaatio aidossa mielessä on jo etukäteen vaimennettu, koska se sisältää aina riskin menettää tai loukata yleisöä tai sen tärkeitä osaryhmiä ja rajoittaisi näin markkinointiin perustuvia pitkän tähtäyksen suunnitelmia. Mainostajien suunnittelemat mainoskampanjat (erityisesti kaupallisen television kohdalla) edellyttävät sellaista "uskollista" vastaanottajakuntaa, jonka suuruus ja koostumus olisi jo etukäteen turvattu.

Yleisesti ottaen tuotannon tarpeet, rajalliset resurssit ja keskittyminen ostokykyyksiä yleisöryhmiä varten tuottavat tiedonvälitystä, jossa maailma esittäytyy fragmenttisena ja muuttumattomana ja jossa poikkeavat näkemykset ilmenevät toisarvoisina, sivuseikkoihin takertuvina ja epärealistisina. Uutiset muuttuvat asioita kaunisteleviksi ja lohdullisiksi, ne eivät tarkoituksellisesti herätä levottomuutta ja keskittyvät sellaisiin yhteiskunnallisiin instituutioihin, jotka ovat "neutraaleja", sekä käsittelevät painotetusti sosiaalisia järjestyshäiriöitä (10).

Joukkotiedotuksen tuotantoa määräävä konteksti on kapitalistisessa taloudessa aina tuotteiden markkinoiden konteksti. Tällöin tarve helposti ymmärrettävään, suosittuun, kaavamaiseen, ei levottomuutta herättävään konformistiseen viihteelliseen aineistoon on yhtäaikaan kaupallinen välttämättömyys ja tuotteiden journalistinen valmistusresepti.

Edellä on pyritty perustelemaan, että joukkotiedotuksen sosiologinen tutkimus edellyttää välttämättä analyyttisiä tiedotusteollisuuden omistusta ja valvontarakenteista ja että tällainen tutkimus on yhdistettävä yhteiskunnallista luokkakajako koskevaan tieteelliseen keskusteluun. Tässä suhteessa on olemassa vielä runsaasti

tutkimuksellisia aukkoja, kuten esim. omistussuhteiden rakenteen suhde hallitsevan luokan muotoutumiseen ja pysyvyyteen. Tällaisen joukkotiedotuksen sosiologinen tutkimus on välttämätöntä, jotta ymmärtäisimme paremmin yhteiskunnallisten luokkasuhteiden dynamiikkaa kapitalistisessa yhteiskunnassa.

Viitteet:

- (2) J. Curran & M. Gurevitch & J. Woollacott (Eds.): Mass Media and Society. The Open University Press. London 1977, 12.
- (3) Ks. H. Holzer: Kommunikationssoziologie. Reinbek bei Hamburg 1973; L. Bisky: Zur Kritik der bürgerlichen Massenkommunikationsforschung. Berlin 1976; W. Afnasjew: Soziale information und Leitung der Gesellschaft. Berlin 1976.
- (4) J. Halloran: Mass Media and Society: The Challenge of Research. Leicester University Press 1974.
- (5) Ks. J. N. Sassurski u.a.: Der Journalismus in der bürgerlichen Gesellschaft. Karl-Marx-Universität Leipzig. Sektion Journalistik 1977
- (6) K. Marx & F. Engels: "Feuerbach. Materialistischen ja idealistischen katsantokannan vastakkaisuus ('Saksalaisen ideologian I luku)" teoksessa Marx & Engels: Valitut teokset kolmessa osassa, osa 3. Moskova i.v., 39.
- (7) K. Marx: Kansantaloustieteen arvostelua. Pori 1970, 17.
- (8) D. Bell: The Cultural Contradictions of Capitalism. London 1976, 10 - lainaus J. Curran & al. mukaan, s. 19.
- (9) H. Holzer: emt
- (10) G. Murdock & P. Golding: Cultural Capitalism: The Political Economy of Mass Communication. (Ilmestyy.)